

СПЕЦИФІКА ПРИНЦИПІВ ОКРЕМИХ ІНСТИТУТІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті досліджуються основні принципи інформаційного права. На основі аналізу наукових точок зору автор визначає окрему групу спеціальних принципів правового регулювання відносин щодо отримання органами державної влади України інформації.

Ключові слова: інформація, принципи отримання інформації, органи державної влади, інформаційні відносини.

Необхідність становлення відкритого інформаційного суспільства є пріоритетом державної інформаційної політики. Тому, на науковому і практичному рівні в юридичній науці особливої уваги заслуговує концепція відкритого інформаційного суспільства, адже за К. Поппером відкрите суспільство – це суспільство, в якому люди до певної міри навчилися критично сприймати табу і приймати свої рішення, спираючись на авторитет власного інтелекту[1, с. 196]. Однією з ознак сучасного світового соціального прогресу є зростання значущості інформації в суспільних відносинах, перехід від індустріального до інформаційного суспільства, від енергетичних технологій до інформаційних. Обіг інформації в суспільстві свідчить про появу нового виду суспільних відносин – інформаційних. Проблема правового регулювання сфери інформації та комунікації в Європі не раз ставала предметом дискусій як науковців, законотворців, політиків, так і споживачів інформації, так як в європейській науковій думці широко розповсюджена теорія відкритого інформаційного суспільства, а Україна в останні роки приймає активні міри поперсективі членства в ЄС.

В той же час ряд вчених вважають, що сьогодні з'явилося суспільство нового типу, яке називають інформаційним. За Кастельсом це «суспільство, де соціальні і технологічні форми даної соціальної організації пронизують всі сфери діяльності, починаючи від домінуючих (у економічній системі) та закінчуючи об'єктами та звичаями повсякденного життя» [1, с.43]. Отже як бачимо і концепція відкритого і інформаційного суспільства є взаємодоповнюючими і несуперечливими. Будь яке суспільство, відносини в ньому базуються на певних принципах, адже вони мають важливе

значення в будь-якій галузі людської діяльності у відповідності з якими ця діяльність здійснюється. Слово принцип, що має латинське походження, у буквальному перекладі означає «основа», «першооснова». Принципи, які визначають початкові ідеї, положення, підходи є системоутворюючим фактором, що визначає стратегію, напрямки, тенденцію розвитку та діяльності в будь-якій визначеній сфері.

Особливу роль принципи відіграють у праві, тому що саме принципи права визначають початки, основи, юридичне закріплення яких у нормах права відбиває об'єктивні закономірності стану і розвитку суспільного і державного життя. Так, на думку Панової І.В. «інформаційне право змінюється, виявляючи нові об'єкти регулювання, трансформуючи методи свого впливу на суспільні відносини, саме тому роль принципів права у забезпеченні правильного, наукового обґрунтованого правового регулювання набуває актуального значення[4]

Усебічний аналіз вітчизняної та світової літератури, нормативно-правових актів, що становили теоретико-методологічну основу дослідження, свідчить, що наукове завдання розкриття основ і принципів правового регулювання інформаційного права не була предметом комплексного дослідження. Зважаючи на практичне значення наукового завдання, потребували вирішення питання основних принципів регулювання інформаційних відносин та шляхів їх закріплення в чинному законодавстві.

Слід зауважити, що питання інформаційних прав та обов'язків різних суб'єктів розкриваються у працях таких вітчизняних науковців, як: К. І. Беляков, В.М. Брижко, О.С. Денісова, Р.А. Калюжний, Т.А. Костецька, О.В. Кохановська, Л.В. Кузенко, О.В. Логінов, А.І. Марущак, О.В. Нестеренко, Є.В. Петров, О.В. Соснін, В.С. Ци-

мбалюк, М.Я. Швець; І.Л. Бачило, В.М. Лопатін, М.А. Федотов, В.А. Копилов (Російська Федерація). На питаннях державної інформаційної політики, захисту інформаційних ресурсів тощо, також акцентували свою увагу І.В. Арістова, Б.А. Кормич, О.В. Олійник та ін, проте дослідження основних принципів інформаційної діяльності здійснено фрагментарно, що свідчить про потребу подальших наукових пошуків у зазначеній сфері та виокремлення групи спеціальних принципів інформаційного права.

Метою цієї статті є аналіз основних принципів інформаційного права, підходи до їх класифікації та правового регулювання задля виконання передбачених законом завдань і функцій відкритого інформаційного суспільства.

Актуальність дослідження тематики відкритого інформаційного суспільства сьогодні є незаперечною, адже таке суспільство відповідає тим реаліям сучасного розвитку суспільства, інформаційних відносин і держави, що притаманні суспільству 21 століття. Одним з базових вчених що досліджував концепцію відкритого суспільства є К. Поппер в своєму двухтомнику Відкрите суспільство та його вороги. Відповідно, на його думку під відкритим суспільством треба розуміти таке суспільство «де індивіди змушені ухвалювати особисті рішення»[2, с. 196], а всі лиха суспільства «є побічним продуктом того, що, ймовірно, було найграндіознішою моральною та духовною революцією в історії, рухом, започаткованим триста років тому.. Цей рух став прагненням незлічених і невідомих людей звільнити себе та свій розум від гніту авторитетів і заборон. Саме вони спробували побудувати відкрите суспільство, що відкидає абсолютний авторитет, довільно встановлений чи просто традиційний, але водночас намагається зберегти, розвинути і встановити традиції, старі чи нові, які б відповідали їхнім нормам свободи, гуманізму та раціональної критики. Саме вони не бажали сидіти спокійно й перекладати відповідальність за управління світом на плечі людського чи надлюдського авторитету, а також були готові розділити тягар відповідальності за ті страждання, яких можна було уникнути, і зробити все для того, щоб страждання зникли» [2, 9-10].

Так, на думку авторів навчального посібника «Міжнародна інформація» Кудрявцева С.П., Колоса В.В. «принципи інформаційного права — це основні початкові положення і ідеї, що визначають суть і зміст галузі інформаційного права, що додає системний характер її нормам і інститутам і дозволяє говорити про цілісність

механізму правового регулювання інформаційних відносин в суспільстві. Всі принципи інформаційного права можна поділити на загальні і спеціальні.

До загальних принципів слід віднести основоположні положення і ідеї, які поширюють свою дію на всю сукупність відносин, що складаються в інформаційній сфері. Це принципи:

- законності;
- свободи доступу до інформації;
- вільного виразу думок і переконань;
- забезпечення інформаційної безпеки;
- рівності громадян перед законом;
- захисту авторських прав;
- комплексності відносин в інформаційній сфері.

До спеціальних принципів належать основні положення і ідеї, що визначають суть і зміст окремих предметних областей інформаційного права, його правових інститутів. В області телерадіомовлення можна виділити такі спеціальні принципи:

- принцип недопущення цензури;
- принцип віддзеркалення інтересів всіх верств і категорій телеглядачів і радіослухачів;
- принцип ліцензування телерадіомовної діяльності.

Свої власні специфічні принципи мають і решта інститутів інформаційного права (інститут доступу до інформації, інститут державної таємниці і т. д.), а саме інститут отримання інформації органами державної влади України[5]. Так, наприклад, відносини щодо отримання ОДВ інформації є частиною відносин, що виникають з приводу доступу до інформації. Критерієм виділення таких відносин є їх суб'єктний склад: у досліджуваних відносинах із усіх суб'єктів (фізичних, юридичних осіб, держав) виділяються органи державної влади. Тому звернемо увагу на принципи доступу до інформації загалом.

Так, на думку окремих вчених основними принципами інформаційних відносин законодавство України визначає:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації та свобода її обміну;
- об'єктивність, вірогідність інформації;
- повнота і точність інформації;
- законність [6].
- Дослідники інформаційного права Росії основними принципами доступу до інформації вважають:
 - презумпцію доступності і відкритості інформації;

- достовірність і повноту інформації;
- своєчасність надання інформації;
- дотримання обмежень, встановлених законом;
- захист права на доступ до інформації;
- відповідальність за порушення права на доступ до інформації [2, с. 195].

Проаналізуємо ці принципи з огляду на можливість ОДВ отримувати інформацію. По-перше, термін презумпція у даному випадку не зовсім коректний, оскільки не має належного науково-теоретичного обґрунтування. По-друге, принцип відкритості доступності й відкритості інформації полягає в тому, що будь-яка інформація є відкритою і до неї має забезпечуватися доступ до того моменту в часі, коли можливість отримати (ознайомитися з) таку інформацію не буде обмежена на законних підставах і у спосіб, передбачений законом. У такий спосіб реалізується конституційне положення про виключний характер обмеження права на інформацію. Принцип відкритості обґрунтовуються і вітчизняними дослідниками, які зазначають, що «відкритий і безперешкодний доступ до суспільно значимої інформації гарантує ефективне управління і вільний розвиток суспільства, сприяє освіті громадян, стимулює прогрес і допомагає розв'язанню складних економічних, наукових і соціальних проблем...» [3, с. 5].

Однак, принцип доступності й відкритості інформації актуальний для доступу фізичних осіб до інформації і не поширюється на отримання ОДВ відомостей, що належать фізичним і юридичним особам приватного права. Адже ключовим для регулювання таких відносин є передбаченість законом можливості ОДВ отримати інформацію.

Достовірність і повнота інформації, яка надається органам державної влади, є актуальним принципом регулювання відповідних суспільних відносин. Науковці акцентують увагу на дотриманні достовірності та інших вимог до якості інформації: повнота, своєчасність, регулярність, комплексність тощо [4, с. 23].

Кузенко Л. В. вважає за необхідне виділити правову презумпцію вірогідності (імовірності) інформації, яка «повинна розповсюджуватися як на громадян, так і на органи управління. Це означає, що інформація, яка надається громадянами до органів управління, повинна вважатися імовірною (вірогідною) доки не будуть встановлені факти, що свідчать про протилежне. Інформація, яка надається громадянам, також повинна вважатися імовірною доки не буде встановлене протилежне» [5, с. 11].

Таке твердження не зовсім корелюється з чинним законодавством, що регулює інформаційні відносини. Зокрема, Цивільний кодекс України визначає, що фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування [6]. Таким чином, якщо допустити, що термін імовірність і достовірність є тотожними за змістом, то абсолютно імовірною (достовірною) є лише інформація, що отримана від органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Інформація ж отримана з інших джерел для її подальшого поширення має бути перевірена на предмет її достовірності (імовірності).

Подібних вимог (щодо достовірності чи імовірності інформації) для загального використання органами державної влади України немає, хоча й існують спеціальні вимоги для визначення достовірності (імовірності) тієї чи іншої інформації, наприклад, при належності чи допустимості доказів у судових процесах.

У сфері отримання ОДВ інформації особливо важливими є використання принципів достовірності (вірогідності, об'єктивності, точності, правдивості) інформації, яка отримується. Достовірність (вірогідність, об'єктивність, точність, правдивість) інформації вважаємо необхідним елементом регулювання інформаційних відносин загалом і з приводу отримання ОДВ інформації зокрема.

Передумовою для належного врегулювання суспільних відносин з приводу отримання ОДВ інформації є встановлення чітких строків і термінів отримання інформації. Строки отримання інформації мають важливе значення при реалізації ОДВ своїх повноважень. Недоцільно використовувати у законодавстві формулювання типу «найкоротші строки», «якнайшвидше» тощо. Строк отримання і відповідно надання інформації має визначатися у годинах, днях, місяцях.

У зв'язку з цим виділяємо такий принцип регулювання відповідних відносин як своєчасність отримання ОДВ інформації. Цей принцип передбачає отримання інформації чітко відповідно до термінів (строків), передбачених законодавством або договором. У залежності від правового статусу конкретного ОДВ і характеру виконуваних ним завдань цей принцип може реалізуватися шляхом чіткого закріплення термінів (строків), наприклад: зобов'язаний суб'єкт надає інформацію негайно, протягом 24 годин, 5, 10, 20 діб, місяця тощо.

Особливі правові характеристики має конфіденційна інформація про особу. З урахуванням конституційного положення про те, що збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, формулюємо принцип: отримання ОДВ інформації про особисте життя за згодою фізичної особи. Винятком із цього загального правила можуть бути випадки, визначені законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Стосовно загального інформаційно-правового принципу захисту права на доступ до інформації варто зазначити наступне. Усім учасникам інформаційних відносин держава забезпечує рівні права і можливості отримання інформації, якщо тільки така інформація не є таємною. З урахуванням того, що крім таємної, існує й конфіденційна інформація як вид ІзОД, формулюємо принцип рівності прав ОДВ та інших учасників інформаційних відносин на отримання відкритої інформації. Стосовно ІзОД, то для кожного ОДВ законом мають передбачатися підстави для отримання конкретного виду таємної або конфіденційної інформації для виконання покладених на ОДВ завдань.

Важливим принципом регулювання відносин щодо отримання ОДВ інформації має бути закріплення юридичної відповідальності за порушення права ОДВ отримувати інформацію. Причому відповідні санкції мають враховувати шкоду, яка завдаватиметься інтересам держави, юридичних або фізичних осіб у зв'язку з невиконанням державної функції через ненадання інформації. Так, ненадання інформації правоохоронним органам при розслідуванні кримінальних справ може спричинити значні негативні наслідки для охоронюваних державою інтересів фізичних і юридичних осіб. Досить важко при цьому визначити розмір шкоди, що завдається таким охоронюваним інтересам, і цей напрям може бути перспективним для подальшої наукової розробки.

Виділяємо також принцип використання ОДВ законних засобів отримання інформації. Розвиток інформаційних відносин спричиняє множинність способів і засобів отримання інформації. Для ОДВ усі такі засоби будуть актуальними і законними, коли можливість їх використання передбачена законом. Так, для отримання ОДВ інформації в інтересах оперативно-розшукової діяльності чи кримінального судочинства

можуть бути застосовані спеціальні засоби негласного отримання інформації, однак виключно на підставах і у спосіб передбачений законом.

Одне з ключових питань отримання ОДВ інформації – це платність чи безоплатність надання інформації. Приміром, чи мають обов'язково компенсуватися органом державної влади послуги з ксерокопіювання документів, пошук інформації суб'єктом, який надає інформації, тощо? Однозначної відповіді на це питання немає. В окремих законах безпосередньо передбачено таку компенсацію: наприклад, за рахунок коштів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, відповідні органи можуть виготовляти копії з документів, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій [9]. Однак підзаконних нормативно-правових актів, які б визначали процедуру такої компенсації, немає.

На нашу думку, плата за отримання ОДВ інформації від приватних суб'єктів може встановлюватися винятково у випадку створення інформації спеціально на замовлення ОДВ, що, відповідно, передбачає перехід до держави майнових прав на таку інформацію. Крім того, питання про стягнення плати за надання інформації має вирішуватися у залежності від способу задоволення інформаційної потреби ОДВ, кількості наданої інформації та відповідно до витрат приватного суб'єкта на надання інформації. Однак специфіка відносин, що виникають з приводу оплати органом державної влади послуг з надання інформації, свідчить про необхідність комплексної зміни не лише положень інформаційного законодавства для регулювання відповідних відносин, а й удосконалення норм фінансового, адміністративного, податкового, господарського права тощо. Адже норми про оплату ОДВ витрат приватного суб'єкта на надання інформації не діятимуть без закріплення механізму оплати у кожному конкретному випадку.

Таким чином, виділяємо лише принцип встановлення плати за надання органу державної влади інформації при переході до держави майнових прав на таку інформацію.

На основі проведеного дослідження ми можемо зробити висновок, що в науці інформаційного права необхідно сформулювати спеціальні принципи правового регулювання відносин щодо отримання органами державної влади України інформації, наступним чином: достовірність і повнота інформації, яка надається органам державної влади; своєчасність отримання органами

державної влади інформації; отримання такими органами інформації про особисте життя за згодою фізичної особи (за винятком випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини); рівності прав органів державної влади та інших учасників інформаційних відносин на отримання відкритої інформації; закріплення юридичної відповідальності за порушення права органами державної влади отримувати інформацію; використання органами державної влади законних засобів отримання інформації; законодавчого закріплення обов'язку фізичних і юридичних осіб надавати інформацію органам державної влади на їх законний запит; погодження з власником інформації питання про передачу стороннім суб'єктам отриманих від нього цінних відомостей (об'єктів права інтелектуальної власності, інформацію з обмеженим доступом, недоторканість якої охороняється законом); встановлення плати за надання органу державної влади інформації при переході до держави майнових прав на таку інформацію.

Література

1. *Поппер Карл*. Відкрите суспільство та його вороги. Том 2. – К.: Основи, 1994. – 494 с.
2. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура. / М. Кастельс – М., 2000. – 156с.

И. Н. Сопилко

Специфика принципов отдельных институтов информационного права сравнительно-правовой анализ

В статье исследуются основные принципы информационного права. На основе анализа научных точек зрения автор определяет отдельную группу специальных принципов правового регулирования отношений по получению органами государственной власти Украины информации.

I. M. Sopilko

Specificity of principles of separate informational right institutes: comparative and legal analyze

In article investigates the basic principles of information law. In the basis of the scientific points and views an author makes an separate group of the principles of legal regulation about the getting of information by the state agencies of Ukraine.

3. *Беляков К. И.* Информация в праве: теория і практика / К. И. Беляков. – К. : КВІЦ, 2006. – 118 с.

4. *Панова І. В.* Поняття та види загальних принципів інформаційного права України. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/-soc_gum/vkhnuvs/2009_45/VV-45/VV-45_6.pdf

5. *Кудрявцева С.П., Колос В.В.* Міжнародна інформація. Навчальний посібник. // Кудрявцева С.П., Колос В.В. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. – 400с.

6. *Про інформацію:* Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-12 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

7. *Бачило И. Л.* Информационное право : Учебник / И. Л. Бачило, В. Н. Лопатин, М. А. Федотов, Под ред. акад. РАН Б. Н. Топорнина. 2-е изд., с изм. и доп. – СПб. : Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 725 с.

8. *Громадяни у пошуках інформації: українські реалії* / Упорядники: І. Підлуська, С. Горобчишина. – К.: Агентство «Україна», 2005. – 234с.

9. *Костецька Т. А.* Право на інформацію в Україні / Т. А. Костецька / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Вища школа права. – К., 1998. – 39 с.